

28. ДА-Русе, ф. 1к, оп.1, а. е. 269, л.44.; Ратник Русе-Разград, 3072, 12 май 1922.; Русенска поща, 130, 138 от 14 и 23 май 1922.; ЦВА, ф. 22, оп.3, а. е. 344, л. 37-38.
29. Русенска поща, 145, 2 юли 1922.
30. Съобщение от британската легация в Букурещ, 11 юни 1922. - НАИИ, а. е. IV, оп. 258, а. е. 122, л. 843- 846.
31. ЦДИА, ф. 327, оп. 1, а. е. 469, л. 57.
32. Победа, 116, 24 юни 1922.; Радикал, 139, 27 юни 1922.; Четничеството пред ОН. Отговор на България. - Русенска поща, 168, 30 юни 1922.
33. ЦДИА, ф. 173, оп. 3, а. е. 3084, л. 2, 14.; Победа, 122, 1 юли 1922.
34. Недков, Т. Националните малцинства и нашите съседни. - Демократия, 17, 25 юли 1922. с. 408-409, 432.; Епоха, 16, 14 юли 1922.
35. Вербални ноти от 16 и 18 юни 1922. - НБКМ-БИА, ф. 356, а. е. 14, л. 9-10.
36. Шифрована телеграма от Букурещ до К. Тодоров, 18 юли 1922. - ЦДИА, ф. 327, оп.1, а. е. 469, л. 90.
37. Земледелско знаме, 87, 21 юли 1922. и 88, 24 юли 1922.; Победа, 136, 20 юли 1922., 137, 21 юли 1922., 124, 23 юли 1922., 157, 26 юли 1922.; Народ, 153, 18 юли 1922., 155, 20 юли 1922., 157, 22 юли 1922.; Зора, 942, 29 юли 1922.; Ден, 415, 21 юли 1922., 422, 29 юли 1922., 441, 20 авг. 1922.; Слово, 81, 20 юли 1922.
38. Слово, 224, 11 ян. 1923.; Русенска поща, 332, 13 ян. 1923.; Утро, 4042, 18 ян. 1923.
39. Утро, 4047, 25 ян. 1923., 4049, 27 ян 1923.; Мир, 6783, 17 ян 1923.; Русенска поща, 370, 27 февр. 1923.
40. Независимост, 529, 22 ян. 1923.; Русенска поща, 324, 26 ян. 1923.
41. ЦВА, ф. 1, оп. 5, а. е. 510, л. 6.; ф. 22, оп. 3, а. е. 344, л. 9 - 10.
42. Кузманова, А. От Ньой до Крайова..., с. 84.
43. ЦВА, ф.1, оп. 5, а. е. 510, л. 14.; Стенографски дневници на XIX ОНС, III, Р. С., 47 засед. от 3 февр. 1922. с. 1018, 1020.; 51 засед. от 15 февр. 1923. с. 1073-1074.

МЕЖДУНАРОДНА ДЕЙНОСТ НА СЪЮЗА НА БЕСАРАБСКИТЕ БЪЛГАРИ /1918-1934/

ПЕТЪР ТОДОРОВ

В края на Първата световна война възниква комплекс от предпоставки и фактори, които улесняват анексирането на Бесарабия /Молдова, Молдавия/ от Румъния. Първоначално особено важно значение има разпадането на царска Русия в хода на двете революции от 1917 г., руско-украинската конфронтация и плановете на Германия и Австро-Унгария да задържат трайно в своя орбита Румъния чрез териториални придобивки в двуречието на Прут-Днестър и дори в Северна Добруджа. Впоследствие Румъния успява да се вреди сред победителите във войната и да анексира Бесарабия¹. Предизвиквайки много дебати на мирната конференция в Париж, в крайна сметка този акт е признат с договора от 28 октомври 1920 г., сключен между Румъния и Главните и сдружени сили /без САЩ/. Великобритания ратифицира договора през 1922 г., Франция - през 1924 г., Италия - през 1927 г. Япония отказва да го ратифицира, САЩ поддържа позиция на неангажираност, а СССР се обявява категорично против него. България също не прави официална декларация за признаване на анексията с мотива, че не би могла да го стори преди Великите сили.

През периода между двете световни войни румънските управляващи среди не изпълняват поетите с договора от 9 декември 1919 г. задължения да зачитат правата и свободите на многомилионното национално-малцинствено население на Румъния. В Бесарабия се практикува режим на стопанско разорение и денационализация на българското, украинско, руско и друго малцинствено население. Повече от 12 години областта е държана във военно положение; прилага се специално за областта законодателство; масовият терор, мотивиран обикновено като борба с болшевизма, взема хиляди жертви; предизвиква се и се насърчава емигриране /изселване/ на национално-малцинствено население /към средата на 30-те години броят на емигрантите достига 500 000 души/, а т. нар. "бесарабска система" засяга болезнено и българското население. Заедно с гагаузите, все още с българско национално самосъзнание, то населява Южна Бесарабия /Онгъл,

Буджак/ и наброява около 300 000 души. Неговите училища и черкви са напълно румънизирани; българският език, българската книга и духовното общуване с България се преследват; забранено е сдружаване с оглед защита на национално-малцинствени интереси; около 40-50 000 българи и гагаузи посмат тежкия емигрантски път и се разпиляват в СССР, Португалия, Бразилия, Аржентина и други страни.

През четвъртвековното си съществуване /1918 - 1943/1952 г./ Съюзът на бесарабските българи в България извършва значителна международна петиционна и пропагандна дейност в защита на жизнените интереси на българо-гагаузкото население на Бесарабия. Тази дейност не е изследвана и е напълно непозната на нашата общественост. Съобразно своите цели и наситеност на изяви, тя протича в няколко относително добре очертани периода. В това изложение са приведени само най-важните факти и е направена кратка характеристика на тази дейност през първите два периода от развитието и, именно от 1918 г. до средата на 20-те години и след това - до средата на 30-те години.

Наред с грижата за организационното си утвърждаване, през първия период вниманието на Съюза на бесарабските българи е съсредоточено върху два проблема: за положението на българо-гагаузкото население в Бесарабия и за териториално-държавната принадлежност специално на Южна Бесарабия.

Въпреки трудните военновременни условия, през пролетта и лятото на 1917 г. политическият режим в Бесарабия се либерализира. Това благоприятства разширяването на общинското самоуправление, формирането на българо-гагаузки стопански организации, откриването на голям брой български училища и черкви. Но задълбочаването на продоволствената криза, изострянето на националните и класови противоречия, нахлуването на румънски окупационни войски, въстаническите борби срещу тях и походите на значителни червеноармейски отряди в края на 1917 г. - началото на 1918 г. за бросни дни превръща Бесарабия в плацдарм на въоръжени стълкновения, на "бял" и "червен" терор, на грабежи и убийства. Въпреки нарастващите националноохранителни борби на българо-гагаузкото население, по-нататъшното усложняване на обстановката извежда на преден план както въ-

проса за положението му, така и въпроса за бъдещата му участ. Тъкмо това обстоятелство подтиква група бесарбски българи, живеещи отдавна в София, към сдружаване и колективни постъпки.

Във връзка с преговорите за сключването на прелиминарен мирен договор между Централните сили и Румъния, на 16 март 1918 г. до министър-председателя В. Радославов групата подава мемоар с добре аргументирано искане да се осигури административна и културно-религиозна автономия на Българска Бесарабия. Исканията са посрещнати с разбиране в Щаба на Действащата армия и в Министерството на външните работи и изповеданията, но в крайна сметка Радославовото правителство приема австро-унгарската концепция за присъединяване на Бесарабия към Румъния, не поставя изобщо въпроса за положението на българо-гагаузкото население и дори създава трудности при първоначалните стъпки за организационно обединяване на бесарабските българи в България.²

След края на Първата световна война при напълно изменена международна обстановка, Съюзът на бесарабските българи предприема нови стъпки. На 1 март 1919 г. изпраща обширен мемоар до Председателя на Конференцията за мир в Париж Ж. Клемансо. В него е аргументирана концепцията за принадлежността на Южна Бесарабия към изконните български земи и на основание на принципа за свободно самоопределение на народите са формулирани три тези относно бъдещето на областта. Те са:

- Южна Бесарабия /23 000 кв. км./ да бъде присъединена към България /"да бъде съставна част от България, от българщината, от която я отделя единствено устието на р. Дунав"/;

- от Южна Бесарабия "да се създаде отделно политическо тяло, една малка независима държава" с буржоазнодемократична стопанска, социална и политическа структура;

- ако все пак Южна Бесарабия не бъде присъединена към България или не и се даде статут на независима държава, а бъде анексирана, то тогава: 1/ тази друга държава в никакъв случай да не е Румъния и 2/ да се гарантират на бесарабските българи условия за свободно социално, икономическо, интелектуално и религиозно развитие³.

Коя е "тази друга държава", към която населението на Южна Бесарабия би било склоно да бъде присъединена областта, узнаваме от една дискусия между Вл. Дякович, авторът на двата

мемоара, и украинския емигрант в България Д. Доленко. Тя намира място на страниците на издаваното през 1919 г. в София сп. "Украинско-български преглед". Вл. Дякович посочва, че тази друга страна би могла да бъде демократична Украйна, но упреква Централната раджа и Петлюра за сътрудничеството им с Румъния. И допълва с горчивина: славяните се избиват взаимно в ущърб на собствените си интереси, "разединени и станали оръдие в ръцете на великите нации"⁴.

Посоченият мемоар привнася нови аргументи в полза на тезата Бесарабия да не бъде анексирана от Румъния, поне не безусловно.

Членовете на Съюза на бесарабските българи посрещат договора за анексия на Бесарабия от Румъния с големи разочарования, а ратифицирането му от Великобритания и от Франция - като поредно доказателство за отявлената противобългарска политика на западните Велики сили. Тези настроения се подсилват от схващането, че Версайско-Вашингтонското териториално статукво със своя могъщ триглав цербер захвърля в неясното бъдеще перспективата за справедливо пререшаване на бесарабския въпрос. Част от дейците на съюза напускат организацията или, като проф. Ал. Теодоров-Балан, председателят на Настоятелството през 1918-1919 г., не проявяват активност.

Радетелите на идеята за автономна Българска Бесарабия се сгрупирават около Вл. Дякович и продължават дейността си. Смята се, че автономията на т. нар. спорни земи - Южна Бесарабия, Добруджа, Тракия, Македония и други области - "е единствената спасителна мярка за омиротворяване на Балканите"⁵. Надежди за постигане на тази цел се възлагат на различни фактори: на застъпничеството от страна на българската, румънската и световна демократична общественост; на съгласувани постъпки от българските националноосвободителни организации; на съпротивителното движение в Бесарабия; на съветско-румънския конфликт за тази област и др.

Положението в Бесарабия, естествено, е предмет на специално внимание. Държи се сметка преди всичко на легалното автономистко /сепаратистично/ движение. В него доста масово участва и молдованско /румънско/ население при ангажираност на някои от румънските политически партии. В това отношение значителна пропагандна дейност извършва Църънистката /селска/ партия, което спорадично се отразява и в българската пре-

са⁶. Не се оценява обаче демагогския характер на тази пропаганда, включително усилията на групата около К. Стере да оглави и впоследствие ликвидира това движение. С болка и гняв се посрещат непрекъснато идещите сведения за румънизаторската, грабителската и терористична политика на румънските правителства и местните представители на властта спрямо българо-гагаузкото население. И днес с вълнение се четат подкрепените с информации и от румънската преса статии на Вл. Вултур /Вл. Дякович/ "Изстребление интелигенцията на бесарабските българи", на И. С. К-в /?/ "Бесарабските гробове", на Б. Петров "Кървавите злодеяния на румънската власт в Бесарабия и Добруджа" и мн. др⁷.

Със загриженост се посреща информацията за мними и действителни болшевишки акции в Бесарабия, за мнимо или действително струпване на червеноармейски войски по украинско-румънската граница, неимоверно увеличавани в част от румънската периодика, за да се оправдава държанието на областта във военно положение при невероятни репресивни действия и на 6-7 дивизии от редовната румънска армия⁸. Групата около Вл. Дякович се отняся диференцирано към нелегалната болшевишка дейност и към външнополитическите постъпки на РСФСР - УССР /СССР/ по бесарабския въпрос. Импонира и най-вече поддържаното от съветската дипломация искане да се проведе плебисцит на бесарабското население, което свободно само да реши дали желае да остане към Румъния или иска автономно държавно устройство.

Промяна в този подход настъпва през есента на 1924 г. след жестокото потушаване на Татарбунарското въстание /11-19 септември/ в бесарабския юг, в което масово участва и българо-гагаузкото население от този район. То има своите сериозни обективни предпоставки, но е подготвено от нелегална болшевишка организация. Стои в пряка връзка с неуспеха на виенските съветско-румънски преговори и с проектираните за 1924 г. от Коминтерна въстания /единствено то избухва/ съгласно теорията за "нова вълна" на световна пролетарска революция. Дейците на Съюза на бесарабските българи са изненадани от сравнително пасивната позиция на СССР - организира се само протестно и помощно движение. Озадачава ги и конституирането на Молдавската автономна СССР към УСССР /12 октомври 1924 г./ - изкуствена държавнополитическа формация по левия бряг на

Днестър, проектирана като "ядка" на бъдеща Молдовска ССР, съобразно територията за съществуване на "молдованска нация". Все по-отчетливо се разбира, че по бесарабския въпрос през 1924- 1925 г. СССР се ориентира към мълчаливо признаване на съществуващото териториално статукво и към поддържане чрез Коминтерна на "огъня на революцията", което взема много жертви и в крайна сметка улеснява провеждането на репресивната политика на румънските власти.

Така след разочарованията от "западните миротворци", рехват и крехките надежди за помощ от "източната демокрация". Ходът на тази идейна сволуция обяснява в не малка степен твърде слабите след 1919/1920 г. международни изяви на Съюза на бесарабските българи: това са пропагандни начинания, реализирани изключително чрез българската периодика и чрез лични контакти с общественици и дипломати от западни страни.

Скъсването с автономистките илюзии и прехода към нова политическа ориентация на Съюза на бесарабските българи става окончателно на неговия Втори събор /март 1927 г./. Направени са промени в устава. Сега главната цел на съюза е да поддържа "духовно единение на бесарабските българи в България и в Българска Бесарабия с българския народ". Съюзът ще ратува да се осигури на българо-гагаузкото население в тази област общинско самоуправление и свобода за "национално-културно развитие чрез църква, школа, книга, събрания и сдружения". Посочва се, че "средствата за постигане целта на съюза почиват върху строга законност и пълна гражданска и политическа коректност както в България, тъй и спрямо държавите, под чиято власт е Българска Бесарабия"⁹. В циркулярно писмо на Управителния съвет от 5 септември 1927 г. се уверява, че при съществуващите международни условия съюзната дейност може да се извършва по "единствено останалия път - оня за поддържане на родния дух и съзнание чрез културно-просветни средства, гарантирани и от мирните договори". Изрично се уточнява, че провеждането на "всякакви акции от страна на организацията, които биха засегнали чистотата на целите и конкретността на средствата са изключени, а за грижи спрямо големия въпрос - кому трябва да принадлежи Бесарабия - и дума не може да става"¹⁰.

Преходът към новата си политическа ориентация Съюзът на бесарабските българи съпреживява заедно с част от останалите български националноосвободителни организации и е свързан

очевидно с активизирането на външната политика на България в защита на интересите на българското малцинствено население в съседните страни.

Международната дейност на съюза през втория период е по-активна и целенасочена. Осъществява се главно чрез различни международни и български организации.

1/ Чрез Българската секция /дружество/ на международния съюз на дружествата за мир и ОН, председателствана доста години от проф. Ст. Киров.

През октомври 1927 г. този съюз провежда в София поредната си конференция. Делегация от Управителния съвет на бесарабските българи връчва на председателя на конференцията У. Дикенсън изложение, на което не е даден ход за разглеждане, понеже съюзът не е член на Българското дружество за мир и ОН. За да се използва тази организация, на 1 декември 1927 г. той се регистрира като негов колективен член.

2/ Чрез Международния съюз на националните малцинства /т. нар. лоялни малцинства/. Той обединява около 27 мил. национално-малцинствено население в Европа /от общо около 40 мил. такова население/ и от 1928 г. до 1937 г. провежда ежегодно свои конгреси. Понеже едно от важните условия за участие в тези конгреси е съответното национално малцинство да има своя легална организация в съответната страна, каквато на българо-гагаузкото население е забранено да има, при съдействие от страна на Съюза на бесарабските българи неговите интереси са представяни най-често от представители на българите от Добруджа.

3/ Чрез Всебългарския съюз "Отец Паисий".

Тук следва да се уточни, че инициативи за съвместни действия и за федериране на българските националноосвободителни организации се подемат най-често от дейците на Съюза "Добруджа" и на Съюза на бесарабските българи. Първият опит за федериране е направен през юли 1919 г. Формиран е "Съвет на поробените и прокудени българи", но съществува кратко време¹¹. През май 1923 г. е основан "Съвет на поробените българи" с представители от легалните организации на българите от Добруджа, Бесарабия, Македония, Тракия и Нишавско. За 10 юни е насрочено протестно събрание в София, но Деветоюнските събития слагат край на съществуването му¹². Част от тези намерения са реализирани индиректно през ноември 1927 г. с основаването

на Всебългарския съюз "Отец Паисий". Бивайки сред инициаторите, членове на Съюза на бесарабските българи са включени в ръководството му. Така Вл. Дякович е избран за подпредседател, негов заместник е проф. К. Иванов, който е и член на Управителния съвет, а проф. Ст. Баламезов е редактор-уредник на сп. "Отец Паисий" и член на редколегията на другия съюзен орган сп. "Ла ревию бюлгар"¹³. Страниците на тези списания са използвани за защита на българо-гагаузкото население в Бесарабия. Освен това чрез Всебългарския съюз "Отец паисий" Съюзът на бесарабските българи установява важни контакти с видни общественици от Франция, Испания и други страни. Пак чрез него са използвани и международни конференции за постигане на съюзните цели.

Важно значение за активизирането на дейността на Съюза на бесарабските българи през разглеждания период има инициативата на външните министри на Германия /Щрезман/ и на Канада /Дандюран/, които на сесията на ОН през март 1929 г. настояват да се създаде специален комитет на националните малцинства при ОН и да се облекчи крайно утежнената процедура за разглеждане на техни петиции. Тогава се формира известният Комитет на тримата /Чембърлейн като представител на Великобритания, Адачи - на Япония и Де Леон - на Испания/. На своя трети събор /юни 1929 г./ Съюзът на бесарабските българи приема резолюция-апел, написана в остро разобличителен тон срещу румънската политика в Бесарабия - квалифицирана е като "велико престъпление на XX век", хладнокръвно съзерцавано от "великите държави - творителки на договорите, та дори и при насърчителни изявления в самото Общество на народите"¹⁴. Резолюцията е връчена на българското правителство, а в превод на френски език - и на представителите на чуждите държави в София. По-късно е изисквана от посолството на Великобритания в Букурещ чрез тамошния български пълномощен министър, който предава своя екземпляр, и т. н.¹⁵

Прочее, основната част от фактологията, която очертава международната петиционна и пропагандна дейност на Съюза на бесарабските българи през втория период е следната.

- Октомври 1927 г., София - изложение до конференцията на Международния съюз за мир на ОН, връчено от Вл. Дякович и Парушев.

- Март 1928 г., Брюксел - изпратени изложение и брошура "Ле бюлгар дьо Бесараби" до конференцията на същия съюз.

- Юли 1928 г., Хага - изпратено изложение до конференцията на същия съюз.

- Октомври 1928 г., Прага - изложение от члена на УС на Съюза на бесарабските българи проф. К. Иванов и пледария от д-р И. Пенков от Съюза "Добруджа" на конференцията на същия съюз /искат анкета по "българо-бесарабския въпрос"/.

- Февруари 1929 г., Брюксел - изложение чрез д-р И. Пенков пред конференцията на същия съюз.

- Март 1929г., Женева - изпратено изложение до Комитета на тримата.

- Юли 1929г., Женева - изпратена резолюция-апел на Третия събор на Съюза на бесарабските българи до Главния секретар на Съвета на ОН.

- Август 1929 г., Женева - изложение за положението на българите в Румъния от д-р Ст. Иванов от Добрич пред конгрес на Международния съюз на националните малцинства.

- Втората половина на 1929 г., Женева - изпратено изложение на френски език за включване в сборник с материали по национално-малцинствените въпроси, подготвян от Международния съюз на националните малцинства /сборникът излиза през 1931 г./.

- Септември 1930 г., Женева - изложение чрез Т. Тошев от Добрич на конгрес на Международния съюз на националните малцинства.

- Август 1931 г., Женева - изложение чрез Т. Тошев на конгреса на Международния съюз на националните малцинства.

- Август 1931 г., Кембридж - пледария от Софийския митрополит Стефан на международна конференция за мир и приятелство чрез църквата.

- Октомври 1931 г., Перуджа - изложение чрез д-р Б. Дяков на конгрес на Международния съюз на националните малцинства.

- 1930-1933г. - изявления от членовете на българската делегация на четирите балкански конференции за положението на българите в Бесарабия /през октомври 1930 г. в Атина чрез проф. Ст. Баламезов, през октомври 1931 г. в Цариград-Анкара - чрез Ан. Тошев и др./.

В посочените изложения и в изказванията на участниците в международните конгреси и конференции са приведени много данни за потъпкване на гражданските и човешки права и свободи на българо-гагаузкото население в Бесарабия. Аргументирано се доказва тезата, че това "не е вследствие само на произвол от страна на недобросъвестна администрация [каквито са обикновено оправданията на меродавните букурещки фактори - б. м. П. Т.], а е средство и резултат на една усвоена от румънската държава политика на насилствено порумънчване /на/ българите в Бесарабия" /к. а./ Подчертава се, че желанието на това население е "да се остави спокойно в своя мирен земеделски живот и да отхранва и възпитава децата си в родната своя вяра и на майчиния си език". Настоява се за анкети и т. н.¹⁶

Наред с това, за да се подобри пропагандната дейност, към УС на Съюза на бесарабските българи е формирана Научна комисия /проф. Ал. Теодоров-Балан, проф. Ст. Беламезов и проф. К. Иванов/, която да извършва събирателска, изследователска и издателска дейност с оглед осветляване на историческото минало на бесарабските българи; установяват се връзки с Леон Лаамуш по повод на книгата му "Ле бюлгар ан Румани"; през 1932 г. е изпратено писмо до Н. Державин в Ленинград с молба да напише нов научен труд за бесарабските и южноруските българи; издава се второ издание на брошурата на Вл. Дякович "Ле бюлгар дьо Бесараби"; започва комплектуване на специализирана библиотека и пр.¹⁷

Приведената фактология дава основание международната дейност на Съюза на бесарабските българи да се оцени като положителен принос в отстояването на справедливата кауза на българо-гагаузкото население в Бесарабия.

Друг е въпросът за това, че ОН се оказва инструмент за поддържане на следвоенно териториално статукво - с думите на Клемансо пред френския парламент през 1919 г. - за поддържане на "мир - война, водена с други средства". Заедно с други международни организации, ОН не способства за съблюдаване на международнодоговорените права и свободи на националните малцинства.

Без видими приложения последици върху румънската политика в Бесарабия е дейността на Съюза на Бесарабските българи. На неговите искания и предложения или не е обръщано внимание или се препоръчва - само веднъж след конференцията

през октомври 1928 г. от Главния секретар на Международния съюз за мир и ОН проф. Рюисон - да се проведат двустранни българо-румънски срещи¹⁸. При все това международната дейност на съюза заслужава признание като скромно, но ценно влог в борбите за оцеляване на българската нация.

Оценката на тази дейност на Съюза на бесарабските българи неизбежно налага сравняването и със също такава дейност, извършвана през 1924-1940 г. от две други организации - от Обществото на бесарабци /в СССР/ и от Съюза на бесарабските емигранти. Той има свои подразделения в столиците и в други големи градове в почти всички европейски държави, а също в Америка и пледира за интересите на 500-хилядната многонационална бесарабска емиграция. И двете организации са поддържани от съветски и коминтерновски органи, както и от компартиите в съответните страни. Организациите настояват за автономно държавно съществуване на Бесарабия /Молдавия/, за нейната съветизация и включване в СССР, но водят и мащабна разобличителна пропаганда срещу румънския режим в Бесарабия. И в двете организации членуват хиляди българи и гагаузи. Сравнително добре е осветлена дейността на българо-гагаузката емиграция в Обществото на бесарабци /мнозина са основатели и ръководители на Централния съвет и на ръководствата на местните дружества на обществото, като А. Христов, първият председател на Централния съвет, В. Арабаджи, В. Искимджи, П. Кьору, Н. Шишман, Д. Кюрчи, В. Македонский, Г. Генов, Д. Чекчак, А. Митителов, Кожухаров, Станев и др.¹⁹. За българо-гагаузкото участие в дейността на Съюза на бесарабските емигранти за сега са известни само единични факти. По понятни идеологически, а и политически причини Съюзът на бесарабските българи не установява контакти с двете посочени организации, а и надали е търсен за сътрудничество от тях, тъй като ще е квалифициран като буржоазно-националистическа организация - поне до сега не е открита документация, потвърждаваща обратно.

Б Е Л Е Ж К И

1. Повече вж: Т о д о р о в , П. Основане и начална дейност на Софийското дружество "Бесарабски българи" /1918-1919 г./ - В: Българите в Северното причерноморие. Изследвания и материали. Том първи, В. Търново, 1992, с. 142-150.

2. Пак там, с. 150-152; П е н ч и к о в , К. Бесарабският въпрос в политиката на Централните сили /1916-1918 г./ - В: Българите в Северното причерноморие..., с. 136-138.

3. Memoir des bulgares de Bessarabie. /Sofia/, 1919, р. 28-36. През декември 1918 г. Вл. Дякович успява да издаде книгата си "Българска Бесарабия. Историко-етнографски очерк със спомени за генерала Иван Колев от съучениците му по гимназия съотечественици: Вл. Дякович, Д. И. Николов, П. Бачурски и д-р К. Багурски. С., 1918, 252 с. Макар че е предназначена за българския читател, тя става източник на аргументи и за международната дейност на Съюза на бесарабските българи.

4. Украинско-български преглед, N 4 от 1 дек. 1919, с. 33-34; N 5 от 15 дек. 1919, с. 41-44. Д. Доленко изтъква, че "Румъния е единствения прозорец на Украйна към Западна Европа" и обосновава идеята за създаване на източноевропейска федерация на базата на демокрацията и самоопределението на народите. Изказва се остро срещу руско-имперските реставраторски цели на Деникин и срещу болшевиизма.

5. Добруджанско знаме, бр. 48 от 1 април 1921.

6. Мир, бр. 6170 от 11 дек. 1920; Зора, бр. 484 от 24 дек. 1920; Добруджански вести, Варна, бр. 4 от 1 март 1921; Добруджанско знаме, бр. 48 от 1 април 1921; Добруджа, бр. 2 от 3 юни 1923 и др.

7. Добруджа, бр. 1 от 3 юни 1923.

8. Мир, бр. 6185 от 29 дек. 1920; Зора, бр. 505 от 24 януари 1921; бр. 607 от 15 август 1921.

9. Устав на Съюза на бесарабските българи. С., 1927, Чл.2, Чл. 3 - ЦДИА, ф. 164, оп.1, а. е. 1, л. 2-9 /брошура/

10. ЦДИА, ф.164, оп. 1, а. е. 5, л. 179

11. АМВР, Об. 21 373, Част II, л. 98.

12. ЦДИА, ф. 164, по.1, а. е. 5, л. 6; Добруджа, бр.2 от 10 юни 1923 - Позив. Като се посочва, че "навсякъде, гдето живее компактна българска маса, мир няма, а има терор, грабеж и сеч над всичко българско" и че автономията на национално потисна-

тите области е "идеала, който новото време налага", се апелира да се издигне глас "против потъпканата свобода на човека и преследването на българското племе в тънещите в робство Македония, Добруджа, Бесарабия, Тракия, Нишавско, Царибродско, Трънско, Босилеградско".

13. ЦДИА, ф. 164, оп. 1, а. е. 5, л. 152-153; а. е. 9, л. 25.

14. Пак там, а. е. 5, л. 3-4.

15. Пак там, ф. 176, оп. 6, а. е. 70, л. 25-27 - доклад от С. Паменов до А. Буров от 21 февр. 1930.

16. Пак там, ф. 164, оп. 1, а. е. 5, л. 5-6, 153-154, 166-177; а. е. 9, л.35-40; а. е. 10, л. 14, 22; а. е. 20, л.192., Мир, бр.6613 от 3 септ. 1931., бр.6623 от 14 септ. 1931. Нягулов, Вл. Добруджанските българи и конгресите на европейските национални малцинства - В: Сб. Добруджа, N 7, 1990, с. 95-101.

17. ЦДИА, ф. 164, оп. 1 а. е. 2, л. 35, 60-61, 117-118, 159; а.е.5, л.1.

18. Пак там, а. е. 5, л. 153.

19. К о п а н с к и й , Я. Общество бессарабцев в СССР и Союз бессарабских эмигрантов /1924-1940/. Кишинев, 1978, 195 с.